

УДК 81'373.2+81'373.45

doi: <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2019.71.10297>

БЕЛАРУСКІЯ НАЗВЫ Ё РУСКІМ ТЭКСЦЕ

Вольга ГАРЫЦКАЯ

*Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт,
кафедра агульнага мовазнаўства,
вул. Захарова, 21/Б414, Мінск, Беларусь, 220034,
тэл. (+375 29) 768 52 09
e-mail: o@philology.by*

Мікіта СУПРУНЧУК

*Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт,
кафедра рускай мовы для замежных грамадзян,
вул. Румянцава, 12/Д218, Мінск, Беларусь, 220034,
тэл. (+375 29) 766 96 26
e-mail: ms@philology.by*

На матэрыяле Генеральнага інтэрнэт-корпуса рускай мовы даследуюцца выпадкі ўключэння назваў з беларускімі словамі ё рускае маўленне жыхароў Беларусі. Прадстаўлена тыпалогія уласных імёнаў, спецыяльна вывучаецца апелятывізацыя онімаў як від запазычання.

Ключавыя словы: беларусізм, беларуская разнавіднасць рускай мовы, поліцэнтрычная мова, беларуская мова, уласныя імёны, запазычанне, кантактна-абумоўленыя змены ё мове.

...“Лолиту” в наше время читали даже лолиты.
Виктор Пелевин. “Священная книга оборотня”

Пастаноўка праблемы, мэта даследавання. Імёны ўласныя і агульныя аналізуюцца ё межах розных навук (логікі, філасофіі, лінгвістыкі, семіётыкі). Адным з нешматлікіх пунктаў перасячэння “традыцыйнай” лексікалогіі, якая спецыялізуецца на апелятывах, і анамастыкі, навукі пра назвы, з’яўляецца пераход імён уласных у агульныя і агульных – ва ўласныя. У гэтай публікацыі мы разгледзім імёны ўласныя, у тым ліку іх апелятывізацыю, у аспекце моўных кантактаў.

Прапанаваны артыкул грунтуецца на нашай працы над корпусным слоўнікам беларусізмаў у беларускай разнавіднасці рускай мовы [3]. На наш погляд, беларусізмамі мэтазгодна лічыць заўважаныя ё рускім маўленні беларусаў словы не толькі беларускага паходжання, але і запазычаныя з нямецкай, польскай і іншых моў (напр., *шэфлядка* ‘выдвижной ящик’). У асобных слоў ёсць і ўкраінскія фармальныя аналагі (*шэфлядка* і *шухлядка*, *ганьба* ‘позор’ і інш.), што абумоўлівае асобныя структурныя асаблівасці беларускай і ўкраінскай разнавіднасцей рускай мовы. Акрамя таго, шэраг моўных адзінак, якія маюць паралелі ё беларускай мове, фіксуецца ё слоўніках рускай мовы. Напрыклад, словы *палац* і *пясяяр* сталі назвамі

беларускіх музычных гуртоў (“Палац”, “Песняры”), трывала асацыіруюцца з Беларуссю, між тым яны ёсць і ў “Зводным слоўніку сучаснай рускай лексікі” [8]. У такім выпадку мы акрэсліваем беларусізмы як тыя моўныя адзінкі, чыя частотнасць у Беларусі вышэйшая, чым чакалася (у параўнанні з іншымі краінамі). Крыніцай звестак для такіх высоў стаў Генеральны інтэрнэт-корпус рускай мовы (ГКРМ, webcorpora.ru) [1; 17].

Пры адборы матэрыялу для слоўніка беларусізмаў у беларускай рускай мы шукалі ў ГКРМ адзінкі беларускай мовы, каб вызначыць, якія беларусізмы ўзуальныя, а якія – аказіянальныя. Пры апрацоўцы корпусных выдач мы заўважылі значную колькасць уласных імёнаў з аналізаванымі намі лексемамі. Напрыклад, у выбарцы слова *бульба* (рус. *картошка*), натуральна, шмат кантэкстаў пра Тараса Бульбу.

Адпаведна, нам трэба было адказаць на такое пытанне: ці ўлічваць частотнасць уласных імёнаў пры вызначэнні колькасці ўваходжанняў таго ці іншага слова? Мы мелі некалькі варыянтаў:

- 1) уключаць у агульную выбарку ўсе ўласныя імёны з беларусізмамі;
- 2) улічваць у слоўніку частотнасць толькі апелятываў;
- 3) пакідаць у выбарцы толькі асобныя ўласныя імёны, напрыклад назвы, у якіх беларусізмы выкарыстоўваюцца разам з рускімі словамі.

Аналіз апошніх публікацый паказаў, што ўласныя імёны часта разглядаюцца як фрагмент лексікі, у якім праяўляецца спецыфіка нацыянальнай разнавіднасці мовы. Так, напрыклад, у [6: 161] адзначана, што анамастычная лексіка, побач з гастронамічнай і грамадска-палітычнай, фарміруе спецыфіку казахстанскай разнавіднасці рускай мовы. Падобныя назіранні ёсць і ў публікацыі беларускай даследчыцы прафесара М. І. Канюшкевіч: “Самая шматлікая група беларусізмаў прадстаўлена анамастыкай – назвамі, ужытымі ў двукоссі. Абсалютна ўсе газеты і часопісы стракаюць імі, захоўваючы мову арыгінала” [7: 65]. Уласныя імёны даюць мясцовы каларыт рускаму маўленню ў Беларусі [10; 11]. У назвах захоўваюцца асаблівасці беларускай культуры [4], а самі ўласныя імёны адлюстроўваюцца сацыялінгвістычную сітуацыю ў краіне, гл., у прыватнасці, аналіз эргонімаў Мінска у [14]. Прыклад таксама прыклад з нашай выбаркі:

(1) *Когда-то давно, в 2003 или 2004 году, добавил буквы “У” и “А” к своим инициалам, я придумала название для своей первой электронной почты, а после и для своих первых handmade-изделий – КуФар. Поэтому так и назвала свой журнал (две лишние “р” добровольно-принудительно очутились в названии, т.к. кто-то успел занять просто “kufar” в ЖЖ.*

*В переводе с белорусского языка, **куфар** = сундук.*

Сундук сундуком, но в Беларуси слово “куфар” наполнено таинственным смыслом, а еще интересными сказками, тканями ручниками и другими интересными вещами.) (ГКРМ, ЖЖ: *kufar* – тут і далей пазначаецца толькі імя карыстальніка, паводле якога кантэкст можна знайсці у корпуснай выдачы на вылучанае слова; у прыкладах перадаюцца арфаграфія і пунктуацыя арыгінала).

Таму мы вырашылі захаваць уласныя імёны ў нашай выбарцы для частотнага слоўніка, аднак з улікам разнастайнасці матэрыялу было вырашана іх класіфікаваць, каб пры складанні слоўніка можна было размячаць кантэксты.

Мэта гэтага артыкула – стварыць для беларускай разнавіднасці рускай мовы тыпалогію ўласных імёнаў, у склад якіх уваходзяць элементы беларускай мовы.

Актуальнасць даследавання абумоўлена цікавасцю сучаснай лінгвістыкі да вывучэння моўных кантактаў у сацыякультурным кантэксце. У прыватнасці, важнымі падаюцца кантакты моў тытульных нацый і рускай мовы ў постсавецкіх краінах. Уласныя імёны асабліва паказальныя ў гэтым плане: “Онiмы, бадай, яшчэ ў большай ступені, чым апелятывы, рэагуюць на ўсялякія грамадскія змены. У імені заўсёды, незалежна ад волі асобы, якая называе, адлюстроўваюцца культура і сацыяльнае жыццё”, – сцвярджала класік савецкай анамастыкі А. В. Суперанская [12: 21–22].

Мяжа паміж уласнымі і агульнымі імёнамі. Агульнапрынята меркаванне пра тое, што ўласнае імя абазначае адзінкавы, унікальны аб’ект, служыць для яго вылучэння, індывідуалізацыі, а агульнае імя называе прадмет, які мае шэраг падобных. Так, Л. А. Булахоўскі ўказваў: “Пераважную большасць слоў складаюць так званыя агульныя – словы, які абазначаюць рознага тыпу прыкметы прыватныя ці агульныя: дом, дзень, лета... Ім супрацьпастаўляюцца назоўнікі ўласныя, с функцыяй адрозніваць у шэрагу адна тыпу прадметаў, не ўказваючы непасрэдна на іх уласцівасці (прыкметы), адны ад іншых; параўн. асабовыя імёны: Аляксандр, Наталія, Пётр, Марыя; прозвішчы: Пятроў, Вінаградаў, Замяцін; геаграфічныя найменні: Масква, Харкаў, Чугуеў, Днепрапятроўск; Днестр, Яўза, Цна і да т. п.п. Мяжа, якая аддзяляе агульныя назоўнікі ад уласных, безумоўна, не абсалютная” [2: 99–100].

Шматлікія дыскусіі выклікала пытанне пра наяўнасць значэння ў імёнаў уласных. Так, Дж. Міль, А. Рэфармацкі і іншыя лічылі, што ў іх няма значэння, і абгрунтоўвалі гэта тым, што значэнне заснавана на паняцці, а вымаўленне ўласнага імені не выклікае ў нашай свядомасці ніякага паняцця. Е. Курыловіч, наадварот, пісаў: “Уласнае імя, напрыклад *Сервантэс*, мае **надзвычай багаты семантычны змест**, і таму ўласнае імя, звязанае з адным канкрэтным індывідуумам, прынцыпова нельга прыкласці да іншых індывідуумаў” [9: 252] (вылучана намі. – В. Г., М. С.). А. В. Суперанская падтрымлівала абедзве пазіцыі: і тую, што семантыка ўласнага імені мізэрная, і тую, што яна вялікая: даследчыца меркавала, што значэнне ўласнага імені – гэта “комплексная вобласць, якая ўключае звесткі пра названы аб’ект, стаўленне моўцы да аб’екта, знаёмства з семантыкай апелятыва і асацыяцыямі яго ў маўленні” [13: 322]. Сучасны даследчык Д. І. Ермаловіч таксама лічыць, што онiмы маюць значэнне, але яно спецыфічнае, а менавіта ўключае ў сябе чатыры кампаненты: быцiйны (указанне на існаванне аб’екта), класіфікацыйны (указанне на прыналежнасць да якога-небудзь класа), індывідуалізацыйны (указанне на вылучэнне, адзінкавасць аднаго прадмета), характарызацыйны (“набор прыкмет рэфэрэнта, дастатковых, каб суразмоўцы разумелі, пра што ці пра каго ідзецца”) [5: 12].

Ідзі аб семантычнай пуштаце ўласных імёнаў пераканаўча пярэчаць сучасныя заходнеўрапейскія даследчыкі, сцвярджаючы, напрыклад: “Рэспандэнты часта адказваюць, што не важна, як вас завуць, – тое, што вы робіце і гаворыце, вось што мае значэнне. Большасць людзей, верагодна, пагадзіліся б з тым, што так і мае быць. Незалежна ад таго, што вас завуць Жалін, П’ер ці Пенці, пра вас не павінны меркаваць, ці да вас ставіцца ці вас ацэньваць па-рознаму. Аднак гэта не так. Грунтуючыся на нашых папярэдніх уяўленнях пра імёны людзей, мы робім высновы пра іх пол, узрост, нацыянальную, дзяржаўную і сацыяльную характарыстыку і,

магчыма, нават рэлігійныя перакананні. «Фактар імені» ўплывае на нашы паводзіны і стаўленне да іх, таксама як нашы спадзяванні на іх стаўленне да нас. Адсюль вынікае, што гэта сапраўды важна – як вас завуць» [16: 83].

Аднясенне асобных класаў імёнаў да онімаў ці апелятываў можа выклікаць пытанні. Да такіх спрэчных адзінак адносяцца, напрыклад, назвы гандлёвых марак, якія ў манаграфіі [13] не лічацца ўласнымі імёнамі: “Вельмі цеснае злучэнне гандлёвых знакаў з прадметнымі прыкметамі тавараў – асноўная рыса, якая не дазваляе далучаць іх да ўласных імёнаў. [...] Цесная сувязь гандлёвых знакаў з прадметамі (не як з асобнымі адзінкамі, а як з носьбітамі пэўных уласцівасцей) забяспечвае лёгкасць іх пераходу на правах агульных імёнаў у побытавую лексіку, а таксама ў розныя прафесійныя мовы...” [13: 212]. Аднак “памежны” характар такога тыпу адзінак відавочны.

Прывядзём таксама прыклад з рамана “Залатое цяля” (падрабязней гл. [12: 69]):

(2) – *Адам! – закричал он, покрывая скрежет мотора. – Как зовут вашу тележку?*

– *“Лорен-Дитрих”, – ответил Козлевич.*

– *Ну, что это за название? Машина, как военный корабль, должна иметь собственное имя. Ваш “Лорен-Дитрих” отличается замечательной скоростью и благородной красотой линий. Посему предлагаю присвоить машине название – Антилопа. Антилопа-Гну. Кто против? Единогласно.*

Такім чынам, можна зрабіць выснову, што асноўныя адрозненні ўласнага імені ад агульнага ў тым, што онім заўсёды аднарэферэнтны, г. зн. абазначае адзін канкрэтны аб’ект, а не іх клас і не звязаны непасрэдна з паняццем.

З улікам гэтага разгледзім пранікненне беларускіх назваў у рускае маўленне.

Класіфікацыя ўласных імёнаў паводле тыпаў названых аб’ектаў. У ходзе сістэматызацыі корпуснага матэрыялу было выяўлена, што онімы-беларусізмы адносяцца да розных катэгорый уласных імёнаў, вылучаных у манаграфіі [13: 142–147]):

- антрапонімы, у тым ліку прозвішчы (*Бусел, Бурак*), хатнія мянушкі (*Буся*), нікі – псеўданімы ў інтэрнэце (*Куфар / kufarr*);

- заонімы (*Буся*);

- тапонімы, у тым ліку назвы ўнутрыгарадскіх аб’ектаў: клуб-рэстаран-казіно “*Белая вежа*” і прылеглы раён Мінска, магазін “*Два буслы*” (магчымы таксама русіфікаваны варыянт “*Два бусла*”);

- гатункавыя і фірмавыя назвы: віно “*Крыжачок*”, гарэлка “*Два буслы*”;

- назвы літаратурных і мастацкіх твораў: “*Калыханка*”, “*Дрыгва*”;

- назвы прадпрыемстваў, устаноў, таварыстваў, калектываў, у прыватнасці музычных гуртоў: “*Песняры*”, “*Сябры*”;

- назвы мерапрыемстваў, кампаній, свят, урачыстасцей і да т. п.: *театральный фестиваль “Белая Вежа”, кинофестиваль “Листапад”, Чернобыльский шлях.*

Адно і тое слова можа выкарыстоўвацца ў складзе розных тыпаў уласных імёнаў і адзінак, блізкіх да іх функцыянальна. Да згаданых у спісе вышэй прыкладаў (*Буся, “Два буслы” / “Два бусла”, “Белая вежа”*) можна дадаць лексему *крамбамбуля*, якая з’яўляецца назвай беларускага алкагольнага напою (у гэтым выпадку лексічная адзінка мае пераходны характар паміж імем уласным і агульным, гл. прыклады ніжэй) і музыкальнага праекта (уласнае імя):

(3) *В один из вечеров пришёл к спасателям на станцию, одни готовились к выходу, вторые пили... очень хвалили “Крамбамбулю”, только не могли понять это водка или коньяк (ГІКРМ, ЖЖ: konann_frosy).*

(4) *Ради любопытства покупал Крамбамбулю – старый национальный белорусский напиток на водке, меду, корице и прочих специях и пришел к выводу. что лучше его тоже готовить самому (ГІКРМ, ЖЖ: marcus_shine, каментарыі).*

(5) *А крамбамбуля в магазинах продается :) (ГІКРМ, ЖЖ: tanya_valevich, каментарыі).*

(6) *я у себя включила “Personal Depeche”, а мои за стеной “Крамбамбулю” на всю...:))) кто же победит?:))) (ГІКРМ, ЖЖ: ijeniffer).*

У розных класах уласных імёнаў паводле тыпаў абазначаных аб’ектаў сувязь паміж імем агульным і створаным на яго базе імем уласным можа быць рознай па сіле. У некаторых выпадках матывіроўка оніма апелятывам захоўваецца, у іншых выпадках сувязь успрымаецца як умоўная. Параўн., напрыклад, назву вечарыні для цяжарных *Бусел-паці* (*бусел* – птушка, якая прыносіць дзяцей, “*Буслік*” – гэта таксама назва беларускай сеткі дзіцячых магазінаў) і прозвішча *Бусел*.

Прозвішчы, айконімы і іншыя ўласныя імёны, якія ўзніклі даўно, захоўваюць у значнай ступені ўмоўную сувязь паміж апелятывам і намінатывам. Зрэшты, часам супадзенне імені ўласнага з агульным можа ўплываць на ўспрымання імені як стылістычна маркіраванага: онім прымае ў спадчыну канатацыі апелятыва. Прыкладам служыць успрымання прозвішчаў як больш ці менш “высакародных”:

(7) *ну вот к примеру меня зовут Анна Березовская. влюбилась я в Васю Бурака.*

ну не хочу я быть Анной Бурак. не из-за нелюбви к Васе (ГІКРМ, ЖЖ: saryanamataskar, каментарыі).

Захаванне матывіроўкі імені ўласнага абцяжарвае правядзенне мяжы паміж онімамі і апелятывамі. Так, у беларускай разнавіднасці рускай мовы выкарыстоўваюцца словы *буся* і *буська* для абазначэння пацалунка, а таксама мілых людзей ці жывёл, у якасці дамашняй мянушкі дзіцяці ці жывёлы. Пры гэтым само слова мае варыятыўнае графічнае афармленне: часам пішацца з вялікай літары, часам з маленькай. Прыкладзём прыклады з маўлення адной карыстальніцы, якая так называе сваю дачку Дашу:

(8) *У буси есть соска... Желтая, нук, круглая с круглой соской, не силиконовой (ГІКРМ, ЖЖ: ijeniffer).*

(9) *Ну, Буся моя вообще ребенок скромный, на мой взгляд (там жа).*

Беларусізмы ў складзе рускамоўнай назвы і поўнасю беларускія ўласныя імёны. Уласныя імёны, у склад якіх уваходзяць беларусізмы, адрозніваюцца паводле ступені іх “беларускасці”: у некаторых выпадках беларускае слова спалучаецца з рускімі (*Острая брама*), у іншых – уся назва складаецца з адзінак беларускай мовы (*Вострая брама*).

Акрамя таго, можа вар’іравацца графічнае і граматычнае афармленне лексем (выкарыстоўваюцца літары розных алфавітаў, рускія ці беларускія канчаткі і да т. п.). Зразумела, у пэўных выпадках адрозненні нейтралізуюцца з прычыны значнай блізкасці беларускай і рускай моў, у прыватнасці гэта часта назіраецца ў аднаслоўных назвах. Прыкладзём прыклады:

(10) *площадь, которая вам показалась центральной, на самом деле Площадь Независимости (метро “Площадь Ленина”), а центральная – там, где Палац*

рэспублікі – называецца *Октябрьской (плошча Кастрычніцкая)* (ГІКРМ, ЖЖ: kuba_libra, каментарыі).

(11) *На вручение придется Палац Рэспублікі арендовать, иначе все номинанты не поместятся* (ГІКРМ, ЖЖ: adelka, каментарыі).

(12) *Если не лень, приходи на сходку в среду в 6 к палацу Республики, там я всё равно появлюсь. Нет – созвонимся* (ГІКРМ, ЖЖ: pronobedhuk, каментарыі).

Суадносіны агульных і уласных імёнаў у выбарцы па асобным слове.

Даследаванне паказала, што беларусізмы неаднолькава часта выкарыстоўваюцца ў якасці онімаў. Улік гэтага параметра ў частотным слоўніку падаецца важным, таму што функцыянаванне беларусізма ў складзе ўласнага імені можа значна ўплываць на частотнасць моўнай адзінкі ў выбарцы, асабліва ў тым выпадку калі аналізаваць колькасць уваходжанняў моўнай адзінкі, а не колькасць людзей, якія карыстаюцца тым ці іншым словам. Напрыклад, у выбарцы па варыянтах *буся/буська* 121 кантэкст з 600 – у маўленні аднаго суб'екта (згадвалася вышэй: ijeniffer), паколькі яна часта піша пра сваю дачку, якую называе Бусяй.

У табліцы ніжэй пададзены найбольш частыя беларусізмы, якія выкарыстоўваюцца як імёны ўласныя і агульныя.

Уласныя і агульныя імёны, якія супадаюць

Слова	Уласнае		Агульнае	
	Колькасць	Працэнт	Колькасць	Працэнт
<i>верас(ы)</i>	0	100,0 0 %		0,00 %
<i>вежа</i>	43	93,46 %	7	6,54 %
<i>палац</i>	25	85,03 %	2	14,97 %
<i>калыханка</i>	7	69,79 %	9	30,21 %
<i>бусел</i>	0	54,35 %	2	45,65 %
<i>кветка (папараць-кветка)</i>	2	15,00 %	8	85,00 %
<i>каменица</i>		9,72 %	5	90,28 %
<i>каплиця</i>		3,17 %	22	96,83 %

Разгледзім прыклады, калі адна і тая ж форма выкарыстоўваецца то як онім, то як апеятыў:

(13) *От рюкзака спина занемела. Остановились на Каплице. Это чудное место в нескольких километрах от Старочеркаска* (ГІКРМ, ЖЖ: blainga).

(14) *Первоначально это была каплица в стиле раннего барокко, впоследствии перестроенная в костел, названный в честь Святого Николая* (ГІКРМ, ЖЖ: uevmen).

Часта слова *каплиця* выступае як кампанент наймення храма:

(15) *История усадьбы Орды и каплицы Рождества Богородицы на Горе Богоматери в д. Браково* (ГІКРМ, ЖЖ: kotelki).

(16) *Допускают, что архитектором **каплицы** Боимов был немец Андрей Бемер, рожденный во Вроцлаве* (ГІКРМ, ЖЖ: marisha_amber).

Іншы архітэктурны аб'ект, Камянецкая вежа (абарончае збудаванне XIII стагоддзя ў Брэсцкай вобласці), таксама стаў крыніцай аманіміі: спалучэнне *Белая вежа* можа абазначаць не толькі Камянецкую вежу, але і санаторый у Брэсцкай вобласці, тэатральны фестываль у Брэсце і клуб-казіно ў Мінску. У поўным (*Белая вежа*) ці скарачаным варыянце (*вежа*) назва стала выкарыстоўвацца ў рускім маўленні, што стымулявала ўжыванне слова *вежа* і ў іншых выпадках, у дачыненні да іншых аб'ектаў:

(17) *Ты не завезешь нас с сестрой на **вежу*** (ГІКРМ, ЖЖ: prosto_journal) [“Белая вежа” – начны клуб у Мінску].

(18) *Она остается на заднем плане. На переднем пороховая **вежа*** (ГІКРМ, ЖЖ: ride_n_roll).

Цікавы лёс лексемы *калыханка* ‘песня, якую спяваюць, калышучы дзіця’. Гэтым словам можна абазначыць любую песню, якую спяваюць, калі люляюць дзяцей і хочучь іх заспакоіць, і канкрэтныя, індывідуальныя аб'екты. З ім асацыіруюцца дзве песні (“Калыханка” на словы Генадзя Бураўкіна, музыку Васіля Раінчыка і “Калыханка Дзеда-Барадзеда” на словы Артура Вольскага, музыку Леаніда Захлеўнага) і вясчэрняя перадача для дзяцей, якая выходзіць у эфір з 1981 года. Перадача і песні былі і ёсць папулярныя, таму іх часта згадваюць, у тым ліку размаўляючы па-руску:

(19) *Есть еще уйма классных **калыханок*** (ГІКРМ, ЖЖ: kulbako).

(20) ***Калыханку** и мультики смотрит ребенок* (ГІКРМ, ЖЖ: maxim_nm).

Такім чынам, сфарміравалася невялікая група слоў, якія дзякуючы сваёй штодзённай ужывальнасці ці сімвалічнай значымасці пераходзяць з беларускага маўлення ў змешанае і ў рускае, пачынаюць шырока выкарыстоўвацца ў беларускай разнавіднасці рускай мовы.

Пераход уласных імёнаў у агульныя. Онiмы часам ператвараюцца ў апеятывы, і гэта з'яўляецца крыніцай лексічнай спецыфікі беларускай разнавіднасці рускай мовы. Кваліфікацыя таго ці іншага прыклада як агульнага ці ўласнага выклікае некаторыя цяжкасці, звязаныя як з дыскусійнасцю мяжы паміж імі, так і з непаўнатай кантэксту, параўн.:

(21) *С крыши **вежи** открывается чудный вид на Беловежскую пуцу...* (ГІКРМ, ЖЖ: catch_question).

Невыразныя межы паміж абмеркаванымі класамі слоў асабліва відавочныя ў нашым матэрыяле, паколькі выкарыстаны намі корпус адлюстроўвае неапрацаванае маўленне, для якога характэрна высокая ступень варыятыўнасці моўных адзінак, у прыватнасці графічная (некаторыя карыстальнікі ігнаруюць вялікія літары, непаасядаюць выкарыстоўваюць двукоссі).

Слова *брама* абазначае гісторыка-культурныя аб'екты (22) і ў некаторых выпадках уваходзіць у склад уласных імёнаў, называючы канкрэтны помнік (23). У цэлым гэта лексема звычайна выкарыстоўваецца ў множным ліку: 18 (6,29 %) уваходжаньняў з 286, дзе ідзеца пра вароты і аркі, звычайна ж гэта слова хутчэй абазначае адзінкавыя аб'екты.

(22) *Еще мы были в деревне Ситцы, где на входе в усадьбу Домейко, с удивлением для себя, я увидел, наверное, самую высокую **брату** в РБ* (ГІКРМ, ЖЖ: glidernet).

(23) *Несвиж – город “чорнай панны” – встречает туристов **Слуцкой брамой** 16 века* (ГІКРМ, ЖЖ: irinanrial).

Разгледзім яшчэ выпадкі пераходу ўласных імёнаў у агульныя.

Крыжачок – назва беларускага народнага танца (падобны танец ёсць таксама ў Польшчы). Гэта ж слова выкарыстоўваецца ў якасці назвы віна. З цягам часу ўласнае імя стала пераходзіць у разрад агульных, і сёння слова *крыжачок* стаіць у адным шэрагу з такімі абазначэннямі алкагольных напіткаў, як *чернило / чернила, чарлик, бырло* і да т. п. (многія з такіх найменняў таксама характэрныя для беларускай разнавіднасці рускай мовы). Пераходны характар моўнай адзінкі дэманструе варыятыўнасць яе графічнага афармлення:

(24) *Если в банке предлагают мой валютный вклад выдать в рублях, это равносильно предложению продать мне в магазине вместо элитного коньяка такое количество **Крыжачка** с эквивалентным содержанием спирта. А что? Спирта столько же, по мозгам ударит не хуже, а то и лучше. Какая, мол, вам разница? **Крыжачка** количественно даже больше получается! И плевать они хотели, что **Крыжачок** употребляют только подростки из рабочих кварталов да маргинально-подзаборные личности* (ГІКРМ, ЖЖ: black_rave).

(25) *Лично я выросла на улице Асаналиева, что практически у самого МКАДа. [...]*

*Здесь я приобретала первые комплексы, училась ругаться матом, пить “**крыжачок**”, перелезть через заборы, прогуливать уроки и курить за школой* (ГІКРМ, ЖЖ: konann_frosy).

(26) *спец. меню: пиво, водка, вино, шампанское, **крыжачок**...* (ГІКРМ, ЖЖ: vin0).

Даследчыкі мяркуюць, што “чым глыбей укараняецца ў побыт фірмавая назва, тым мацнейшая яе апелятывізацыя. Становячыся агульным абазначэннем гатунка ці віда тавара, назва можа страціць спецыфічныя рысы, якія былі з ёю першапачаткова звязаны, г. зн. пашырыць аб’ём свайго выкарыстання...” [11: 194]. У згаданых намі прыкладах найменне напоя ператвараецца з унікальнага ў відавочнае, “абрастае” характарыстыкамі, фарміруе паняцце, што дазваляе затым выкарыстоўваць яго ў больш шырокім сэнсе – як агульнае імя.

Шлях. У нашай выбарцы ёсць 120 кантэкстаў са словам *шлях* на рускай мове з Беларусі, з іх 82 кантэксты (68,33 %) абазначаюць палітычнае шэсце. Сярод астатніх 38 кантэкстаў 27 – гэта разнастайныя назвы (20 адзінак – назвы дарог тыпу *Віленскі шлях*), 10 – кантэксты з агульнымі імёнамі і адзін метамоўны выраз, дзе абмяркоўваецца слов *шлях*.

Прааналізуем кантэксты, дзе слова *шлях* абазначае палітычнае шэсце, ход, таму што падобныя ўжыванні гэтага слова маюць відавочную нацыянальна-культурную спецыфіку – адлюстроўваюць своеасаблівасць беларускай разнавіднасці рускай мовы. У 65 уваходжаннях з 82 выкарыстоўваюцца словы *Чернобыльский* (44) і *Чернобыльскі* (21). 21 уваходжанне без азначэння: у некаторых кантэкстах яно пішацца з вялікай літары, у іншых – з малой. Прыклады:

(27) *Митинги – это не моя стихия. Когда-то ходила на некоторые митинги конца 80-х годов. Абсолютный невосторг. Мне не нравится растворяться в толпе. Мне не нравится, когда лидеры пытаются манипулировать собравшимися. По складу характера я не способна разделить ни спонтанных массовых восторгов, ни искусственно формируемой ненависти к кому-либо или чему-либо. Долгое время*

делала исключение только для **Чернобыльского шляха**. Из-за его экологической составляющей. Теперь и **Шлях** уже не тот (ГІКРМ, ЖЖ: olga_abramova, каментары).

(28) тяжело с людьми не верящими разговаривать. руки опускаются. сегодня правда хорошо – удалось убедить человека из аськи идти на **шлях!** несмотря на то что у него 3мес. ребенок с женой накануне развода:) (ГІКРМ, ЖЖ: chio_chan).

Аналіз кантэкстаў даводзіць, што слова *шлях* пашырае клас абазначаных аб'ектаў: яно выкарыстоўваецца для намінацыі не толькі канкрэтнай з'явы (першае несанкцыянаванае шэсце і мітынг “Чарнобыльскі Шлях”, прысвечанае гадавіне аварыі на Чарнобыльскай атамнай электрастанцыі, адбылося ў 1989 годзе, потым з 1996 года яно праводзілася штогод), але і групы з'яў (апазіцыйнага палітычнага шэсця наогул):

(29) Поэтому поезда в метро в час их не останавливались на станции “Академия Наук” **Чернобыльский Шлях-2011** случился не в виде **шляха**, а в виде митинга на Бангалоре на тщательно огороженной металлическими заборчиками небольшой территории (ГІКРМ, ЖЖ: bibola).

(30) До сих пор у белорусов в апреле был один “**шлях**” – **Чернобыльский**. В этом году добавится Островецкий. И если Чернобыльский – акция однодневная, то Островецкий начнется 26-го апреля, но займет много дней. Пока же организаторы ожидают от властей разрешения на проведение традиционного шествия на 32-ю годовщину радиационной аварии (<https://udf.by/news/politic/172026-chernobylskiy-shlyah-aksiya-dlya-tusovki-stal-izvesten-plan-chsh-2018.html>).

У аснове падобных ужыванняў наступны лексіка-семантычны варыянт беларускага слова *шлях*: ‘перамяшчэнне куды-небудзь’; пры гэтым семантыка звужаецца, бо ў значэнні выкарыстаннага ў рускім тэксце беларусізма ёсць таксама кампанент ‘палітычны’ і часта ‘апазіцыйны’. Падобнае звужэнне значэння характэрна для шэрага беларусізмаў і абумоўлена асацыяцыяй беларускай мовы з мовай апазіцыі ў 1990-я гады – у цяперашні час такая думка пераадоўваецца, гл. [15].

Вынікі і іх абмеркаванне. Анамастыкон – гэта моўная сфера, якая вельмі пранікальная для іншамоўнага ўплыву. Лёгкасць запазычвання ўласных імёнаў звязана з асаблівасцямі іх семантыкі. Для замацавання іншамоўнага апелятыва неабходна, каб носьбіты мовы засвоілі яго значэнне, што патрабуе пэўнага перыяду ўваходжання ў маўленне. У адрозненне ад іх для адаптацыі оніма дастаткова засвоіць толькі сувязь наймення і прадмета.

Беларускія ўласныя імёны ствараюць спецыфіку рускамоўных тэкстаў, створаных на тэрыторыі Беларусі. Можна пагадзіцца, што “склад імёнаў, якія існуюць у грамадстве ў той ці іншы перыяд, характарызуе “аблічча” грамадства” [13: 25]. Вось некалькі прыкладаў, што дапамагаюць лепш зразумець сучасную сітуацыю:

(31) Умер автор “Народнага альбому” **Михал** (рус. Михаил. – В. Г., М. С.) Анемподистов. Поэту и художнику было всего 53 года (<https://www.kp.by/daily/26785/381948>).

(32) Организаторка фестиваля **Воля** (рус. Оля. – В. Г., М. С.) Чайковская рассказала CityDog.by о том, каково это – готовить фестиваль большого кино, почему Беларусь “киношная страна третьего мира” и что делать, чтобы было лучше (<https://citydog.by/post/grass2-paunochnae-zziannie>).

Між тым не ўсе жыхары прызвычаліся да такіх нацыянальна каларытных украленняў. Так, пад артыкулам, адкуль быў узяты апошні прыклад, карыстальнік пакінуў наступны каментар: *А што это за имя – Воля? На трясняке статья?*

Варыятыўнасць онімаў-беларусізмаў заўважыла і М. І. Канюшкewіч у газетах Гродзенскай вобласці Беларусі: “Калі імя ўласнае з’яўляецца гетэралексай адносна рускага адпаведніка і не стала яшчэ агульнаўжывальным, то ў межах аднаго тэкста выкарыстоўваюцца і яго беларускае, і перакладное рускае найменне, напрыклад, у спартыўным каментары пра гульню баскетбольнай каманды “Цмокі-Мінск” аўтар напераменку называе гульцоў то “цмокамі”, то “драконамі” [7: 65]. Гэтыя фактары пацвярджаюць, што найменні з абедзвюх моў адчуваюцца як свае, блізкія.

Значыць, пры падрыхтоўцы слоўніка беларусізмаў карысна не абмяжоўвацца агульнай лексікай, а прыцягваць таксама імёны ўласныя, таму што у шэрагу выпадкаў яны усведамляюцца як агульныя і, безумоўна, утвараюць спецыфіку рускамоўных тэкстаў, створаных на Беларусі. З выбаркі мэтазгодна выключачь толькі адзінкі, аманімічныя беларусізмам, як, напрыклад, *Брама* – варыянт *Брахма*:

(33) *Космическая гармонизирующая волна, идущая к дыре **Брамы**, поддерживает обихий ритм человека* (ГІКРМ, ЖЖ: born_phoenix).

Важнасць уласных імён з беларусізмамі абумоўлена таксама той акалічнасцю, што ў складзе ўласных імён выкарыстоўваюцца словы з сімвалічнай функцыяй, гл., напрыклад, наступны тэкст, апублікаваны пад загаловам *По поводу новой скульптуры на пл. Незалежності* (ужыванне беларускай назвы ў загаловку абумоўлена тым, што ў транспарце і на дарожных указальніках у Беларусі шырока прадстаўлена беларуская мова):

(34) *Один аист – символ Беларуси “**Два буслы**” – название водки. А что означают три силуминовых аиста?* (ГІКРМ, ЖЖ: ajvar_m).

Перспективы выкарыстання вынікаў даследавання

Вынікі даследавання плануецца выкарыстаць пры стварэнні частотнага слоўніка беларусізмаў у беларускай разнавіднасці рускай мовы, для комплекснага вывучэння гэтага ідыёма, а таксама для вырашэння базавых пытанняў семантыкі імён уласных і агульных і выпрацоўкі рэкамендацый для прысваення назваў аб’ектам прыроднага і культурнага ландшафту Беларусі.

Фінансаванне. Работа выканана пры падтрымцы Беларускага рэспубліканскага фонду фундаментальных даследаванняў (праект Г18М-062).

СПІС ВЫКАРЫСТАНАЙ ЛІТАРАТУРЫ

1. *Беликов В. И.* Корпус как язык: от масштабируемости к дифференциальной полноте / В. И. Беликов, Н. Ю. Копылов, А. Ч. Пиперски [и др.] // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии: По материалам ежегодной Международной конференции “Диалог” (Бекасово, 29 мая – 2 июня 2013 г.). – Москва : Изд-во РГГУ, 2013. – Вып. 12 (19). – С. 83–95.
2. *Булаховский Л. А.* Введение в языкознание / Л. А. Булаховский. – Москва : Учпедгиз, 1954. – Ч. II. – 174 с.
3. *Горицкая О. С.* Частотный словарь белорусизмов в белорусской разновидности русского языка / О. С. Горицкая, Н. В. Супрунчук, А. А. Яскевич // Слово и словарь = Vocabulum et vocabularium. Вып. 16 : сб. науч. статей / Нац. акад. наук Беларуси, Центр исслед. белорус. культ., языка и лит-ры, Ин-т языкознания им. Якуба Коласа ; редкол.: И. Л. Копылов (гл. ред.) [и др.]. – Минск, 2019. – С. 96–100.

4. *Дорофеенко М. Л.* Виконимия Беларуси: номинативный, лингвогеографический, лингвокультурологический аспекты : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 – русский язык / М. Л. Дорофеенко ; Белорус. гос. ун-т. – Минск, 2015. – 31 с.
5. *Ермолович Д. И.* Имена собственные на стыке языков и культур / Д. И. Ермолович. – Москва : Р. Валент, 2001. – 200 с.
6. *Журавлева Е. А.* Русский язык в Казахстане: варьирование и функционирование / Е. А. Журавлева. – Астана : KazServicePrint, 2015. – 200 с.
7. *Конюшкевич М. И.* Двухязычное медиапространство. Статья первая. Белорусизмы в русскоязычных текстах белорусских СМИ / М. И. Конюшкевич // Медиалингвистика. – 2016. – № 4 (14). – С. 59–69. – Режим доступа: http://medialing.spbu.ru/upload/files/file_1482013904_7193.pdf. – (дата звароту: 01.03.2019).
8. Сводный словарь современной русской лексики: в 2 т. / под ред. Р. П. Рогожниковой. – Москва : Русский язык, 1991. – 1600 с.
9. *Курилович Е.* Положение имени собственного в языке. – Биробиджан: Тривнум, 2000. – С. 251–266.
10. *Норман Б. Ю.* Русский язык в Беларуси: особенности социолингвистической ситуации / Б. Ю. Норман // *Humaniora: lingua russica. Труды по русской и славянской филологии. Лингвистика, XIII. Развитие и вариативность языка в современном мире.* – Тарту, 2010. – С. 175–192.
11. *Сомин А. А.* Русский язык в Республике Беларусь / А. А. Сомин // *Русский язык зарубежья.* – Санкт-Петербург : Златоуст, 2013. – С. 171–201.
12. *Суперанская А. В.* Как вас зовут? Где вы живете? / А. В. Суперанская. – Москва : Наука, 1964. – 95 с.
13. *Суперанская А. В.* Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – Москва : Наука, 1973. – 366 с.
14. *Хоанг Т. Б.* Национально-культурный аспект проприальной номинации в Беларуси и Вьетнаме (на материале эргонимии гг. Минска и Ханоя) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 – сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание / Т. Б. Хоанг ; Белорус. гос. ун-т. – Минск, 2017. – 28 с.
15. *Goritskaya O.* Belarusian Russian in a language continuum: contacts and conflicts / O. Goritskaya // *European Pluricentric Languages in Contact and Conflict* / ed. by R. Muhr, J. A. Mas Castells, J. Rueter. – Wien et. al. : Peter Lang Verlag, 2019. – P. 259–272.
16. *Hagström Ch.* Naming me, naming you. Personal names, online signatures and cultural meaning / Ch. Hagström // *Names and Identities [Oslo Studies in Language]* / ed. by B. Helleland, C.-E. Ore, S. Wikstrøm. – Oslo, 2012. – 4(2). – P. 81–93.
17. *Piperski A.* Big and diverse is beautiful: A large corpus of Russian to study linguistic variation [Electronic resource] / A. Piperski, V. Belikov, V. Selegey, S. Sharoff // *Web as Corpus Workshop (WAC-8).* – 2013. – Mode of access: www.webcorpora.ru/wp-content/uploads/2015/10/wac8-proceedings.pdf. – (date of access: 14.03.2019).

REFERENCES

1. Belikov, V. I., Kopylov, N. Ju, Piperski, A. Č. [i dr.]. (2013). Korpus kak jazyk: ot masštabiruemosti k diferencial'noj polnote. In; *Komp'juternaja lingvistika i*

intellektual'nye texnologii: Po materialam ežegodnoj Meždunarodnoj konferencii "Dialog" (Bekasovo, 29 maja – 2 ijunja 2013 g.). Moskva: Izd-vo RGGU, vyp. 12 (19), 83–95.

2. Bulaxovskij, L. A. (1954). *Vvedenie v jazykoznanie. Č. II.* Moskva: Učpedgiz.
3. Gorickaja, O. S., Suprunčuk, N. V., Jaskevič, A. A. (2019). Častotnyj slovar' belorusizmov v beloruskoj raznovidnosti russkogo jazyka. In: *Slovo i slovar' = Vocabulum et vocabularium. Vyp. 16: sb. nauč. statej / Nac. akad. nauk Belarusi, Centr issled. belorus. kul't., jazyka i lit-ry, In-t jazykoznanija im. Jakuba Kolasa ; redkol.: I. L. Kopylov (gl. red.) [i dr.]*. Minsk, 96–100.
4. Dorofeenko, M. L. (2015). *Vikonimija Belarusi: nominativnyj, lingvogeografičeskij, lingvokul'turologičeskij aspekty : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01 – russkij jazyk / Belarus. gos. un-t. Minsk.*
5. Ermolovič, D. I. (2001). *Imena sobstvennye na styke jazykov i kul'tur.* Moskva: R. Valent.
6. Žuravleva, E. A. (2015). *Russkij jazyk v Kazaxstane: var'irovanie i funkcionirovanie.* Astana: KazServicePrint.
7. Dvujazyčnoe mediaprostranstvo. Stat'ja pervaja. Belarusizmy v russkojazyčnyx tekstax beloruskix SMI. (2016). *Medialingvistika, № 4 (14), 59–69.* Retrieved from http://medialing.spbu.ru/upload/files/file_1482013904_7193.pdf. – (data obraščeniya: 01.03.2019).
8. *Svodnyi slovar sovremennoi russkoj leksyky: v 2 t.* (1991) / pod red. R. P. Rohozhnykovoi. Moskva: Russkij jazyk.
9. Kurilovič, E. (2000). *Položenie imeni sobstvennogo v jazyke.* Birobidžan: Trivium, 251–266.
10. Norman, B. Ju. (2010). Russkij jazyk v Belarusi: osobennosti sociolingvističeskoj situacii. In: *Humaniora: lingua russica. Trudy po russkoj i slavjanskoj filologii. Lingvistika, XIII. Razvitie i variativnost' jazyka v sovremennom mire.* Tartu, 175–192.
11. Somin, A. A. (2013). Russkij jazyk v Respublike Belarus'. In: *Russkij jazyk zarubež'ja.* Sankt-Peterburg: Zlatoust, 171–201.
12. Superanskaja, A. V. (1973). *Obščaja teorija imeni sobstvennogo.* Moskva: Nauka.
13. Superanskaja, A. V. (1964). *Kak vas zovut? Gde vy živate?.* Moskva: Nauka.
14. Xoang T. B. (2017). *Nacional'no-kul'turnyj aspekt proprial'noj nominacii v Belarusi i V'etname (na materiale ergonimii gg. Minska i Xanoja): avtoref. dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.20 – sravnitel'no-istoričeskoe, tipologičeskoe i sopostavitel'noe jazykoznanie / Belarus. gos. un-t. Minsk.*
15. Goritskaya, O. (2019). Belarusian Russian in a language continuum: contacts and conflicts. In: *European Pluricentric Languages in Contact and Conflict / ed. by R. Muhr, J. A. Mas Castells, J. Rueter.* Wien et. al.: Peter Lang Verlag, 259–272.
16. Hagström, Ch. (2012). Naming me, naming you. Personal names, online signatures and cultural meaning. In: *Names and Identities [Oslo Studies in Language] / ed by B. Helleland, C.-E. Ore, S. Wikstrøm.* Oslo, 4(2), 81–93.
17. Piperski, A. (2013). Big and diverse is beautiful: A large corpus of Russian to study linguistic variation. In: *Web as Corpus Workshop (WAC-8).* – 2013. Retrieved from www.webcorpora.ru/wp-content/uploads/2015/10/wac8-proceedings.pdf. – (date of access: 14.03.2019).

*Стаття надійшла до редколегії 20. 05. 2019
прийнята до друку 10. 06. 2019*

BELARUSIAN NAMES IN RUSSIAN TEXTS**Olga GORITSKAYA**

*Minsk State Linguistic University,
Department of General Linguistics,
21/B414, Zakharava Minsk, Belarus, 220034,
phone (+375 29) 768 52 09
e-mail: o@philology.by*

Mikita SUPRUNCHUK

*Minsk State Linguistic University,
Department of Russian as a foreign language,
12/D218, Rumiancava, Minsk, Belarus, 220034,
phone (+375 29) 766 96 26
e-mail: ms@philology.by*

The paper deals with the use of Belarusian words (Belarusianisms) in proper names as well as with transition from proper names to common ones in the Belarusian variety of the Russian language. The data is gathered from the General Internet-Corpus of Russian. The research is a part of the project aiming to create a corpus-based frequency dictionary of Belarusian words in the Belarusian variety of Russian.

Contexts containing proper names with Belarusianisms are included in the sample of snippets for the dictionary, but since the material is very diverse, the participants of the project have decided to annotate the contexts with *nomina propria*. The classification used for annotation is presented in the current article. Proper names, which include Belarusian words, are categorized according to the types of objects (anthroponyms, zoonyms, toponyms, names of events, organizations, art objects, etc.). The study demonstrates that some proper names are motivated by the common ones, whereas other *nomina propria* are tending to lose their motivation.

The authors also confront Belarusianisms used along with Russian words in complex names and entirely Belarusian names as well as discuss graphic and grammatical variation (the use of letters that are characteristic of the Belarusian and Russian alphabets, Belarusian and Russian endings, etc.). Sometimes Russian and Belarusian variants are used interchangeably (even in the same text), e.g. *Palac R ësrepubliki / Dvorec Respubliki* 'the Palace of the Republic'.

Proper names containing Belarusianisms vary in frequency; therefore, the authors of the paper have calculated the ratio of *nomina propria* and *nomina appellativa* in the sample. For example, the words *veža* 'a tower' or *kalyxanka*, 'a lullaby' are used mainly as a part of proper names (93 % and 69 % resp.), while *kamenica*, 'a stone building' or *kaplica*, 'a chapel' usually function as common names (90 % and 97 % resp.).

The article demonstrates that contact-induced proper names are a distinctive feature of Belarusian Russian. In particular, the authors claim that transition from *nomina propria* to *nomina appellativa* is one of the sources of borrowings in the language variety under investigation.

Keywords: Belarusianism, the Belarusian variety of the Russian language, the Belarusian language, pluricentric language, proper name, contact-induced language change.